

امنیت انسانی و سیاست جنایی

پیشگیرانه در برابر مواد مخدر

دکتر محمد علی طاهری*

چکیده

امروزه شاهد تحولی شگرف در مفهوم امنیت انسانی هستیم. نا امنی و افزایش فعالیت های مجرمانه به دلیل تسهیل ارتباطات برای شبکه های حمل و نقل و خرید و فروش مواد مخدر از جمله عواملی است که منجر به تغییر در مفهوم امنیت انسانی شده است. این مفهوم شامل وضعیتی است که در آن افراد بشر از آسیب های جسمی، روحی و روانی، ترس و اضطراب، ناامنی و تهدید زندگی مصون نگه داشته شوند. به عبارت دیگر امنیت انسانی شامل حراست از هسته حیاتی همه افراد بشر در برابر تهدیداتی است که رشد و بالندگی و شکوفایی استعداد های شهروندان را در معرض مخاطره قرار می دهد. در عصر حاضر ما به طرف یک بحران جهانی در زمینه اعتیاد و قاچاق مواد مخدر در حرکت هستیم که می تواند جهان را بستر یک تهدید بسازد. پدیده مواد مخدر یک عامل مهم بیماری اقتصادی و به خطر افتادن بهداشت و سلامت جوامع بشری است که ریشه اخلاق را در جامعه می سوزاند و ره آورد آن فساد است. این فساد اخلاقی باعث تزلزل خانواده ها و نگرانی و ناامنی شهروندان و در نتیجه تنزل امنیت انسانی آنان می گردد. برای دستیابی به اهداف چشم انداز توسعه کشور در بخش مبارزه با مواد مخدر و اعتیاد و ارتقای امنیت انسانی در این باره قانون برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در کنار مقابله با حمل و نقل و ترانزیت مواد مخدر و همچنین عرضه و فروش آن در کشور بر اتخاذ سیاست های پیشگیرانه به عنوان مهم ترین و مؤثرترین گام در برابر تهدیدات و آسیب های ناشی از این معضل با استفاده از تمامی امکانات و توانمندی های ملی و جامعه ای تاکید کرده است. بهره مندی شهروندان از جامعه امن و برخوردار از امنیت فردی و اجتماعی و قضایی متکی بر سهم برتر منابع انسانی و سرمایه اجتماعی در تولید ملی، سلامت، رفاه و تأمین اجتماعی و همچنین فراهم آوردن موجبات نهاد مستحکم خانواده به دور از فساد از جمله سیاست های

---

* استادیار گروه حقوق و علوم سیاسی دانشگاه بیرجند. پست الکترونیکی: mtaheri@birjand.ac.ir

کلی نظام در مبارزه با مواد مخدر است. این رویکردها مبتنی بر اسناد بین المللی و نظرگاه صاحب نظران سیاست جنایی بر ضرورت و اولویت پیشگیری های غیر کیفری در کنار سرکوب بزهکاری بوده است. در این مقاله پس از تبیین مفهوم و ابعاد امنیت انسانی و راهبرد پیشگیری از وقوع جرم به بیان سیاست جنایی پیشگیرانه در قبال مواد مخدر پرداخته است.

واژه های کلیدی: امنیت انسانی، پیشگیری از وقوع جرم، سیاست جنایی، اعتیاد و مواد مخدر.

مفهوم امنیت انسانی

امنیت در لغت به معنای در امان بودن، فقد ترس، آرامش و آسودگی است (۱). تأمین امنیت از نیازهای ضروری جامعه بشری است که در سایه آن شکوفایی استعدادها و خلاقیت ها و رشد و بالندگی جامعه فراهم می شود. انسان برای رسیدن به اهداف والای انسانی بعد از برآوردن نیازهای جسمانی نیازمند برخورداری از امنیت است. در قرآن کریم امنیت دارای مفهومی وسیع، متوازن و عمیق است که شامل تمام حوزه های زندگی انسان اعم از مادی، معنوی، فردی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی می گردد. امنیت در مفهوم قرآنی در سایه تقوا، توکل، احترام به حقوق دیگران، اجرای قسط و عدالت، برابری و برادری، دفاع و حمایت از محروم و مظلوم، مقابله با بزهکاری و مفاسد اجتماعی، دفع فقر و ناتوانی، تأمین معیشت و رفاه و حفظ آزادی های مشروع مردم و حاکمیت معیارهای انسانی و الهی امکان پذیر است. هرگاه از امنیت در قرآن سخن به میان می آید بی درنگ از شاخصه های توسعه نظیر فراوانی تولید کالا، گسترش ارتباطات، پیشرفت علوم و فنون، مسکن و شهرسازی، آسایش و رفاه و رهایی از غم و اندوه، خوف و ترس و وحشت را یادآور می شود (۲). چنانکه گفته اند مقوله امنیت در یک مفهوم عینی به فقدان تهدیدها نسبت به ارزش های اکتسابی اطلاق می شود و در یک مفهوم ذهنی بر اساس فقدان دلهره و نگرانی از به مخاطره افتادن ارزش ها و توانمندی های لازم گفته می شود (۳). بدون تردید هیچ عنصری برای پیشرفت، توسعه و تکامل یک جامعه و همچنین شکوفایی استعدادها مهمتر از عنصر امنیت و تأمین آرامش در جامعه نبوده و توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی بدون برقراری امنیت امکان پذیر نخواهد بود. موضوع امنیت از فرد شروع و به خانواده، جامعه و در نهایت نظام بین المللی ختم می شود. فرد ممکن است به دو دلیل احساس ناامنی کند، یکی به دلیل عدم تربیت صحیح در خانواده که احساس و پایه شکل گیری شخصیت وی بوده و دیگری ممکن است به خاطر موقعیت و وضعیت حاکم بر جامعه باشد و فرد به خاطر وجود برخی از عوامل

مخل امنیت از قبیل گسترش و شیوع مواد مخدر در جامعه احساس ناامنی کند(۴). امنیت انسانی از مفاهیمی است که در تلاش برای فرا رفتن از مفهوم سنتی امنیت و امنیت ملی مطرح شده است. در تعریف امنیت انسانی اجماع نسبی بر سر تعریفی نسبتاً جامع از آن وجود دارد که شامل حراست از هسته حیاتی همه بشر در مقابل تهدیدات شایع و منافی با کمال و شکوفایی بلند مدت انسانها می باشد(۵). به عبارت دیگر امنیت انسانی شرایط فراگیری است که در آن شهروندان بتوانند در صلح، امنیت و آزادی زندگی کنند و حقوق بنیادی آنان محترم شمرده شود و در عین حال نیازهای حیاتی آنها از قبیل آموزش و پرورش، بهداشت و درمان و زندگی در محیطی امن که ضامن سلامت روح و جسم آنان باشد فراهم گردد. در سالهای اخیر مقوله امنیت انسانی با رویکردی انسان محور بویژه مورد توجه دولتها و سازمانهای بین المللی قرار گرفته است. برنامه توسعه سازمان ملل (UNDP) پیشنهاد می کند که مفهوم امنیت از تأکید انحصاری بر امنیت ملی باید با تأکیدی بیشتر به سمت امنیت انسانی تغییر پیدا کند یعنی از امنیت به وسیله نظامی گری و اسلحه به سمت امنیت از طریق توسعه انسانی و از امنیت مرزی به امنیت غذا و کار و محیط زیست و زندگی در محل امن تغییر پیدا کند. دل مشغولی پایه گذاران سازمان ملل متحد در بدو تأسیس آن معطوف به امنیت کشورها بود، هنگامی که آنها از ایجاد یک سامانه جدید امنیت جمعی حرف می زدند، آن را به مفهوم نظامی سنتی تعبیر می کردند؛ سامانه ای که در آن کشورها به هم می پیوندند و تعهد می کنند که تجاوز علیه هر یک از آنها به منزله تجاوز نسبت به همگان است و خود را موظف می سازند که در این صورت به طور جمعی از خود واکنش نشان دهند. در حالی که همه ما به خوبی می دانیم که بزرگترین تهدیدات امنیتی که اکنون و در دهه های بعد با آن روبرو هستیم، خیلی فراتر از مبادرت کشورها به جنگ تجاوز کارانه است. زیرا تهدیدات امنیتی به فقر، بیماری های واگیردار، تخریب محیط زیست، استفاده احتمالی از سلاح های هسته ای، رادیولوژیک، شیمیایی و بیولوژیک، تروریسم و جرایم سازمان یافته از قبیل قاچاق مواد مخدر توسعه پیدا می کند. این تهدیدات همانطور که ممکن است از کشورها سر بزند عاملانی غیر از کشورها نیز دارد و به همان شکل که امنیت کشورها را به خطر می اندازند به امنیت انسانی نیز خدشه وارد می آورند(۶).

امروزه برای اکثر مردم احساس ناامنی بیشتر از زندگی روزانه شان ناشی می شود تا از وقایع نابهنگام جهانی. در حال حاضر امنیت شغلی، بهداشت و سلامت، امنیت در برابر خشونت، بزهکاری و فساد اخلاقی و امثال آن نگرانی های متداول برای امنیت مردم در نقاط مختلف جهان محسوب می شود. امنیت انسانی همه مردم را علیرغم تفاوت های

فردی، گروهی و نژادی با یکدیگر مرتبط می کند و حمایت از افراد و اجتماعات را در برابر همه اشکال مجرمانه در دستور کار قرار می دهد. امنیت انسانی از دو رکن مهم تشکیل شده است: رهایی از ترس و رهایی از نیاز. این دو رکن امنیت انسانی را در ابعاد امنیت اقتصادی، امنیت محیط زیست، امنیت سیاسی، امنیت غذایی، امنیت فردی، امنیت بهداشتی و امنیت ارتباطات گسترش می دهد (۱۰،۹،۸،۷،۶) در واقع امنیت انسانی دو جنبه دارد یک بعد آن حمایت در مقابل تهدیدهای رایج مانند گرسنگی، بیماری و اعتیاد است که سلامت، شخصیت و تعالی انسان را هدف گرفته و بعد دیگر آن در امان ماندن از جدایی ناگهانی و مخرب از روش زندگی روزمره است که مانع از بالندگی شهروندان می شود. امنیت انسانی در هر کشور به طور همزمان در پنج سطح مطرح می شود که عبارتند از تهدیدات فردی، محلی، ملی، منطقه ای و جهانی. هریک از این سطوح نه تنها مشکلات و مسائل مربوط به خود را دارد بلکه با مشکلات سطوح دیگر نیز مرتبط است. بنابراین بهبود و ارتقای امنیت انسانی در یک سطح بر سطوح دیگر نیز اثرات مثبت دارد همچنانکه تهدید امنیت انسانی در یک سطح سایر سطوح را نیز تهدید خواهد کرد (۸،۴). شیوع مواد مخدر و اعتیاد، موضوع آلودگی یک انسان نیست بلکه می تواند جهان را بستر یک نوع تهدید بسازد. در حال حاضر ما به طرف یک بحران جهانی در زمینه اعتیاد و قاچاق مواد مخدر در حرکت هستیم. شیوع روزافزون اعتیاد و مواد مخدر فاجعه ای است که انحطاط جوامع را بدنبال دارد (۱۰). گسترش روزافزون تولید و توزیع مواد مخدر و افزایش فعالیتهای مجرمانه به دلیل تسهیل ارتباطات برای شبکه های خرید و فروش و مافیای جهانی مرتبط با آن که بدلیل سود آوری و عواید هنگفت اقتصادی مورد اقبال تشکیلات سازمان یافته بزهکارانه بوده است؛ امروزه به عنوان یکی از مهمترین چالشها برای امنیت انسانی فراروی جامعه بین المللی قرار دارد. در ادامه بحث به بیان مفهوم پیشگیری از جرم و گونه های آن که در سیاست جنایی پیشگیرانه در برابر قاچاق مواد مخدر و اعتیاد مؤثر است، می پردازد.

راهبرد پیشگیری از جرم

پیشگیری در لغت به معنای جلوگیری کردن و تدبیر برای دفع شدن رویداد معینی در آینده آمده است (۱۲). از نظر اصطلاحی، معنای عام پیشگیری از جرم عبارت است از هر اقدامی که جلوی ارتکاب جرم را بگیرد. این اقدام می تواند جنبه کیفری یا غیر کیفری داشته باشد. پیشگیری در معنای خاص عبارت است از وسایل و ابزارهایی که دولت و جامعه مدنی به منظور مهار بزهکاری از طریق حذف یا محدود کردن عوامل جرم زا و یا مدیریت مناسب نسبت به عوامل محیط جغرافیایی و اجتماعی به کار می گیرند (۱۳). به دیگر سخن،

پیشگیری از جرم در معنای خاص عبارت از مجموعه تدابیر و اقدامات غیر کیفری با هدف مقابله با بزهکاری از طریق کاهش یا از بین بردن عوامل جرم زا و همچنین اثرگذاری بر فرصت های پیش جنایی است؛ به نحوی که بتوان با استفاده از ابتکارات و ساز و کارهای غیر قهر آمیز بر شخصیت افراد و وضعیت پیش از ارتکاب جرم اثر گذاشت تا از بروز جرم جلوگیری شود (۱۴). برخی دیگر از حقوقدانان الگوی سه گانه پیشگیری از جرم را مطرح می کنند که عبارت است از:

پیشگیری نخستین که دربرگیرنده تدابیر و اقداماتی است که بدنبال سالم سازی محیط جغرافیایی و اجتماعی و تغییر اوضاع و احوال و شرایط جرم زا می باشد. به عبارت دیگر این نوع پیشگیری درصدد است تا با بهبود شرایط زندگی افراد از جمله بالابردن سطح سواد و فقرزدایی از بزهکاری جلوگیری کند. برای نمونه در زمینه جلوگیری از اعتیاد به مواد مخدر پیشگیری نخستین شامل تدابیر و اقداماتی است که موجب می شود تا زمینه های مساعد برای گرایش به اعتیاد مواجه با کاهش شود. اقداماتی از قبیل آموزش شهروندان درباره خطرهای و عواقب سوء ناشی از مصرف مواد مخدر از مصادیق این نوع پیشگیری به شمار می آید.

پیشگیری دومین به دنبال پیشی گرفتن از افرادی است که در شرایط بحرانی و خطرناک به سر می برند و در آستانه ارتکاب جرم هستند. این پیشگیری با شناسایی افراد در معرض خطر درصدد است با استفاده از اقدامات تأمینی مناسب مانند مداخله های زودرس از به عادت شدن بزهکاری یا برای مثال از معتاد شدن افراد در معرض خطر پیشگیری کند. برای نمونه تدابیر روان- جامعه شناختی زود هنگام نسبت به فرزندان که دارای والدین معتاد هستند، از مصادیق این نوع پیشگیری است.

پیشگیری سومین بر چگونگی عملکرد نظام عدالت کیفری متمرکز است و کوشش می کند با استفاده از ابتکارات اصلاحی- درمانی از بزهکاری دوباره افراد جلوگیری کند برای نمونه کیفر زندان در مواردی می تواند در بازپذیری اجتماعی بزهکاران و جلوگیری از تکرار جرم آنان مؤثر باشد. شایان توجه است که در تدوین آیین نامه پیشگیری از اعتیاد، درمان معتادان به مواد مخدر و حمایت از افراد در معرض خطر مصوب ۱۳۷۷ از الگوی سه گانه پیشگیری از جرم پیروی شده است. از این رو در آیین نامه مزبور، پیشگیری از اعتیاد، حمایت از افراد در معرض خطر اعتیاد به مواد مخدر و درمان معتادان مورد توجه قرار گرفته است (۱۵).

یکی دیگر از دسته بندی ها، تقسیم پیشگیری به دو نوع "پیشگیری واکنشی" و "پیشگیری کنشی" است.

الف - پیشگیری واکنشی

این نوع پیشگیری پس از وقوع جرم با بهره گیری از تدابیر و اقدامات نظام عدالت کیفری برای کاهش نرخ جرم با رعب انگیزی فردی، جمعی و عبرت آموزی از بزهکاری نخستین و بزهکاری دوباره افراد جلوگیری می کند. این پیشگیری بر اساس اثری که بر فرد و جامعه می گذارد به نوبه خود به دو گونه پیشگیری عام و پیشگیری خاص تقسیم می شود. پیشگیری واکنشی عام مبتنی بر این فرض است که هر یک از افراد جامعه یک بزهکار احتمالی است و می توان آنان را با استفاده از تهدید به مجازات که اجرای آن حتمی و قطعی خواهد بود، از ارتکاب جرم در آینده منصرف کرد. در سایه این نوع از پیشگیری، اجرای مجازات در مورد بزهکاران موجب ترس دیگران از ارتکاب جرم و در نتیجه مانع بزهکاری آنها می شود. برای نمونه زندانی کردن یک بزهکار چنانچه موجب انصراف بزهکاران احتمالی از ارتکاب جرم شود، دارای اثر بازدارنده است و هدف پیشگیری واکنشی آن را تأمین می کند. در پیشگیری واکنشی خاص هدف این است که با اجرای روش ها و برنامه های اصلاحی- تربیتی-درمانی موجبات بازپذیری اجتماعی بزهکار فراهم شود تا دیگر در ورطه بزهکاری نیفتد. تحقیقات نشان می دهد که میان بازپذیری اجتماعی بزهکاران و شیوه برخورد نظام عدالت کیفری پیوندی ناگسستنی وجود دارد (۱۴).

ب - پیشگیری کنشی

این نوع پیشگیری که به آن پیشگیری غیر کیفری نیز می گویند، عبارت است از مجموعه تدابیر و اقدامات غیر کیفری که پیش از ارتکاب جرم با مداخله در فرآیند فعلیت یافتن جرم و وضعیت پیش جنایی درصدد جلوگیری از بزهکاری است. این پیشگیری به نوبه خود به دو نوع "پیشگیری موقعیت مدار" و "پیشگیری اجتماعی" تقسیم می شود. پیشگیری موقعیت مدار شامل تدابیر و اقدامات غیر کیفری است که از طریق از بین بردن یا کاهش فرصت های مناسب برای وقوع جرم و نامناسب جلوه دادن شرایط و موقعیت پیش جنایی از جمله فزونی خطر شناسایی و احتمال دستگیری بزهکار از ارتکاب جرم جلوگیری می کند. این نوع پیشگیری از طریق افزایش هزینه های ارتکاب جرم و کاهش سود ناشی از آن درصدد است فرآیند گذار از اندیشه به فعل مجرمانه را با استفاده از روش های غیر کیفری مختل کند. پیشگیری اجتماعی نیز با ایجاد تغییرات و اصلاحات در فرد و جامعه به دنبال جلوگیری از جرم به صورت پایدار و همیشگی است و تلاش می کند که شهروندان از طریق آموزش، تربیت، تشویق و تنبیه با قواعد اجتماعی آشنا و همونوا شوند. پیشگیری اجتماعی خود به دو گونه "پیشگیری جامعه مدار" و "پیشگیری رشد مدار" تقسیم می شود. پیشگیری اجتماعی جامعه مدار درصدد است تا با اتخاذ تدابیر و اقدامات مناسب برای از

بین بردن یا کاهش عوامل جرم را بر محیط اجتماعی و عمومی اثر گذارد. برای نمونه ایجاد مکان های تفریحی سالم در پیشگیری از اعتیاد جوانان موثر است. پیشگیری اجتماعی رشد مدار به دنبال آن است تا با شناسایی عوامل خطر و تقویت عوامل حمایتی و مداخله زود رس از تداوم و استقرار رفتارهای مجرمانه در افراد ممانعت بعمل آورد. برای نمونه تشخیص زود هنگام نشانه های خطر در شماری از افراد که در آستانه معتاد شدن قرار دارند تاثیر بسزایی بر پیشگیری از اعتیاد دارد.

در ادامه رویکرد سیاست جنایی پیشگیرانه در برابر مواد مخدر را که موجب ارتقای امنیت انسانی است، بیان می دارد.

سیاست جنایی پیشگیرانه در برابر مواد مخدر

سیاست جنایی شامل مجموعه روش هایی است که جامعه با توسل به آنها واکنش ها علیه پدیده مجرمانه را سازمان می بخشد. بدین ترتیب سیاست جنایی مترادف با جنبه های نظری و عملی اشکال مختلف کنترل اجتماعی است و حقوق کیفری هسته اصلی آن است. با این همه امروزه کاربست های کیفری در قلمرو سیاست جنایی دیگر تنها نیستند بلکه گرداگرد آنها شیوه های غیر سرکوبگر کنترل اجتماعی مانند پیشگیری از وقوع جرم و گاه حتی مردمی و غیر دولتی وجود دارد. (۱۶).

فزونی جرم و جنایت و ظهور اشکال نوین آن و همچنین کاربرد شگردهای جدید در ارتکاب جرایم و افزایش جرایم سازمان یافته و شیوه های گوناگون تطهیر درآمدها و سرمایه های نامشروع حاصل از بزهکاری و نیز گسترش فعالیت های مجرمانه منطقه ای و بین المللی در دهه های اخیر و به موازات آن بالا رفتن احساس نا امنی و ترس از بزه دیدگی در میان شهروندان موجب شده است که بزهکاری بصورت یکی از نگرانی اساسی مردم درآید و در پی آن حکومت ها مطالعه، برنامه ریزی و سیاست گذاری در قلمرو کنترل آن و نیز کاهش احساس نا امنی را به منظور ارتقای امنیت انسانی ضروری تشخیص دهند. (۱۷).

سازمان ملل متحد با توجه به دیدگاه خاص خود از بزهکاری و نحوه کنترل آن و نیز با توجه به فضای اجتماعی- سیاسی - اقتصادی حاکم بر جامعه بشری بعد از جنگ جهانی دوم نقش رهبری را در در قلمرو سیاست جنایی پذیرفته است. برگزاری کنفرانس های منطقه ای و بین المللی و تعیین و تدوین اصول راهبر و رهنمودها در قلمرو عدالت کیفری و پیشگیری از جرم و اصلاح مجرمین برای کشورهای عضو و کنگره های پنج سالانه "پیشگیری از جرم و اصلاح بزهکاران" و "پیشگیری از جرم و عدالت کیفری" گویای آن

است. پیشگیری از بزهکاری در استراتژی سازمان ملل متحد هم ناظر بر پیشگیری از جرم اولیه یعنی مبارزه کیفری با عوامل جرم زا و نیز سالم سازی و اصلاحات اجتماعی است و هم ناظر بر پیشگیری از تکرار جرم از طریق اصلاح و درمان بزهکاران است. درواقع هدف نهایی ابزارهای سیاست جنایی سازمان ملل متحد، هماهنگ کردن و نزدیک کردن سیاست جنایی کشورهای عضو به منظور مهار مؤثرتر جرایم ملی و بزهکاری فرا ملی در سطح منطقه ای و جهانی است. (۱۸).

تا کنون چندین کنوانسیون و پروتکل بین المللی در زمینه معضل مواد مخدر و مقابله با آن به تصویب رسیده است و چندین سازمان بین المللی از قبیل هئیت کنترل بین المللی مواد مخدر (۱۹)، برنامه کنترل مواد مخدر (۲۰) که اخیراً به "دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم" (UNODC) (۲۱) تغییر عنوان یافته است و همچنین کمیسیون مواد مخدر سازمان ملل متحد (CND) و کمیسیون های فرعی آن برای اجرا یا نظارت بر اجرای برخی از این کنوانسیون ها تاسیس شده است (۲۱).

کنوانسیون ۱۹۸۸ وین (۲۲) جدیدترین سند بین المللی درباره مبارزه با قاچاق مواد مخدر است که دولت جمهوری اسلامی ایران نیز به آن پیوسته است و از قوانین داخلی کشور ما محسوب می شود. این کنوانسیون منضم به ماده واحده ای مشتمل بر یک مقدمه و ۲۴ ماده در جلسه علنی روز یکشنبه مورخه سوم آذر ماه یک هزار و سیصد و هفتاد مجلس شورای اسلامی تصویب شد و در تاریخ ۱۳۷۰/۹/۱۷ به تایید شورای نگهبان قانون اساسی رسیده است و در مقدمه آن آمده است :

"با نگرانی عمیق از حجم و روند رو به افزایش تولید، تقاضا و قاچاق غیر قانونی مواد مخدر و داروهای روان گردان که تهدیدی جدی برای سلامت و سعادت بشریت به شمار می رود و بنیادی های اقتصادی، فرهنگی و سیاسی جامعه را به مخاطره می افکند؛ با نگرانی عمیق از نفوذ دایم التزاید قاچاق مواد مخدر و داروهای روان گردان به گروه های مختلف اجتماعی و به ویژه به لحاظ استفاده از کودکان در بسیاری از مناطق جهان در بازار مصرف قاچاق مواد مخدر به منظور تولید، توزیع و تجارت مواد مخدر و داروهای روان گردان که خطراتی غیر قابل تقویم را به دنبال دارد؛

با درک روابط بین قاچاق مواد مخدر و سایر فعالیت های سازمان یافته بزهکارانه که نظام اقتصادی را تضعیف و ثبات، امنیت و حاکمیت دولتها را تهدید می نماید؛ همچنین با درک این واقعیت که قاچاق مواد مخدر جرمی بین المللی است که ریشه کن کردن آن مستلزم توجه فوری و از اولویت درجه یک برخوردار می باشد؛

با آگاهی از اینکه قاچاق مواد مخدر منافع و ثروت های کلانی را برای سازمان های جنایت کار برون مرزی به دنبال داشته و آنها را قادر می سازد تا در ساختار دولتها و فعالیت های مشروع تجاری و مالی و کلیه سطوح جامعه رخنه نمایند؛

با تصمیم برای محروم نمودن دست اندرکاران قاچاق مواد مخدر از عواید فعالیت های بزهکارانه خود و از بین بردن انگیزه اصلی آنها برای مبادرت به چنین اقدامات؛
با تمایل به ریشه کن کردن علل ریشه ای مسئله سوء استفاده از مواد مخدر و داروهای روان گردان، از جمله تقاضای غیر قانونی برای این گونه مواد و داروها و منافع کلان ناشی از قاچاق این مواد؛

با توجه به لزوم اتخاذ تدابیری برای کنترل برخی مواد از قبیل مکمل ها، داروهای شیمیایی و حلال ها که در تولید مواد مخدر و داروهای روان گردان کاربرد دارند و دسترسی آسان به آنها به افزایش در تولید پنهانی مواد و داروهای مزبور انجامیده است؛
با تصمیم برای تقویت همکاری های بین المللی در ریشه کن نمودن قاچاق مواد مخدر از طریق دریا؛

با درک اینکه مبارزه با قاچاق مواد مخدر مسئولیت جمعی کلیه دولتها بوده و نیل به این هدف اقدام هماهنگ در چهارچوب همکاری های بین المللی را می طلبد؛
با اذعان به صلاحیت سازمان ملل متحد در زمینه کنترل مواد مخدر و داروهای روان گردان و با تمایل به یکپارچه شدن کلیه اقدامات موسسات بین المللی ذیربط در چارچوب سازمان مزبور؛

با تأکید مجدد بر اصول راهگشای موجود در معاهدات ناظر به مواد مخدر و داروهای روان گردان و روش کنترل مذکور در آن ها؛

با درک ضرورت تقویت و تکمیل تدابیر پیش بینی شده در "کنوانسیون واحد مربوط به مواد مخدر، مصوب ۱۹۶۱" و پروتکل اصلاحی آن مصوب ۱۹۷۲ و کنوانسیون مربوط به داروهای روان گردان مصوب ۱۹۷۱ به منظور رویارویی با حجم و ابعاد قاچاق مواد مخدر و تبعات وخیم آن،

همچنین با درک اهمیت تشدید و افزایش امکانات قانونی مؤثر برای همکاری های جهانی در امور کیفری به منظور ریشه کن نمودن فعالیت های بزهکارانه بین المللی در زمینه قاچاق مواد مخدر؛

با تمایل به انعقاد یک کنوانسیون بین المللی جامع، مؤثر و کارا که مبارزه با قاچاق مواد مخدر را هدف مشخص خود قرار داده و به ابعاد گوناگون مشکل بخصوص آنها

که در معاهدات موجود ناظر به مواد مخدر و داروهای روان گردان پیش بینی نگردیده اند، توجه نمایند.

در این سند بین المللی در کنار لزوم سیاست کیفری سنجیده بر اساس شدت و ضعف جرایم ارتكابی و همکاری های جهانی به منظور ریشه کن نمودن فعالیت های بزهکارانه بین المللی در زمینه قاچاق مواد مخدر بر سیاست های پیشگیرانه از قبیل ممنوعیت کشت خشخاش و جرم انگاری پولشویی و آموزش و مراقبت های بعد از زندان و همچنین معالجه و اصلاح و درمان معتادان به مواد مخدر تأکید شده است.

با توجه به همجواری ایران با دو کشور بزرگ تولید کننده خشخاش در جهان یعنی افغانستان و پاکستان و قرار گرفتن در مسیر ترانزیت و قاچاق مواد مخدر به سمت کشورهای اروپایی و سایر کشورهای مصرف کننده در برنامه های سیاست جنایی ایران در چهارچوب اسناد بین المللی نیز بر اقدامات پیشگیرانه به عنوان مهمترین و مؤثرترین گام در برابر تهدیدات و آسیب های ناشی از این معضل با استفاده از تمامی امکانات و توانمندی های ملی و جامعه‌ای تأکید شده است. خبرگان قانون اساسی با توجه به نظرگاه اندیشمندان حقوق کیفری و جرم شناسی ضرورت پیشگیری از وقوع جرم را در کنار سرکوب بزهکاری در بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی به مثابه یکی از وظایف قوه قضائیه پیش بینی کرده اند. البته چنانچه گفته اند پیشگیری از بزهکاری امری ملی است و باید با رویکردی فرابخشی و نه بخشی به آن نگرست تا با بهره گیری از همه امکانات و همکاری تمامی نهادهای دولتی و جامعه مدنی در این زمینه اقدام کرد. رئیس قوه قضائیه در این باره ارائه طریق می کند که "دین مبین اسلام اصل را بر پیشگیری از جرم قرار داده است و نه این که به دنبال تعیین جرم و مجازات باشد. اصل پیشگیری باید به عنوان یک سیاست جنایی تصویب و تنظیم شود. پیشگیری از جرم برای حفظ سلامت جامعه یکی از اهداف بسیار اساسی است که در یک نظام اسلامی و در یک جامعه مدنی اسلامی باید به هر ترتیب مورد توجه قرار گیرد" (۲۲).

دادستان کل کشور نیز می گوید: "۴۵ درصد زندانیان کشور زندانی مواد مخدر هستند نیازمند عزم ملی و همکاری احزاب و تشکلهای در ریشه کن کردن اعتیاد هستیم. احزاب و تشکل های موجود در کشور نیز همانند سایر دستگاهها در پیشگیری از وقوع جرم سهم دارند و باید کاری کنیم تا زمینه فساد، جرم و جنایت به حداقل برسد. مسأله مبارزه با مواد مخدر از مباحث جدی در سطح کلان کشور است که تلاش دادستانی و دیگر مسئولین در این مبارزه به تنهایی پاسخگو نیست و نیازمند عزم ملی در ریشه کن کردن اعتیاد هستیم". (۲۳)

یکی از مهمترین چالش های بنیادی کشور بخصوص طی دو دهه گذشته و تا پیش از تنظیم برنامه جامع ملی مبارزه با اعتیاد و مواد مخدر در سند برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی که همواره موجب اتخاذ سیاست های کلیشه ای، محدود و ناکارآمد پیرامون معضل قاچاق و سوء مصرف مواد مخدر در کشور می شد، فقدان نگرش کلان در برنامه های بلند مدت نظام در خصوص این پدیده شوم و مخرب اجتماعی بود.

عدم شناخت واقع گرایانه از فرآیند اعتیاد و قاچاق مواد مخدر در سطح جامعه "جامعه شناسی مواد مخدر" و چگونگی شیوع و نفوذ آن در لایه ها و ساختارهای مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و امنیتی موجب شده بود این معضل همچنان اقشار سالم جامعه را نیز درگیر خود نماید.

سرعت انتشار و دامنه آسیب رسانی پدیده شوم مواد مخدر بحدی بود که پیش بینی می شد در صورت عدم مهار این معضل در کشور، خیلی سریع تر از آنچه تصور می شد، جامعه ایران را با یک بحران اجتماعی و تهدید جدی در حوزه امنیت اعم از انسانی و ملی روبه رو کند.

به موازات تحولات مدیریتی در امر مبارزه با مواد مخدر طی چند سال اخیر در کشور، ملاحظه می شود تحولات نوین جرم شناختی نیز در عرصه فکر و اندیشه در همه ابعاد بوقوع پیوسته است.

تقویت نظریه پردازی، رشد ادبیات نظری در عرصه مبارزه با مواد مخدر، وجود پشتوانه های علمی، تجربی و تحقیقاتی، پیش از هر اقدام عملی، تمرکز بر استراتژی کاهش تقاضا با هدف پیشگیری از ابتلاء اقشار سالم جامعه، تقویت نگرش نرم افزاری با محوریت برنامه های هدف مند و ارتقای کیفی مداخلات پیشگیرانه مؤثر، منظم و هوشمندانه مسوولین ذیربط، موجب شد تا برای نخستین بار در کشور موضوع مبارزه با اعتیاد و قاچاق مواد مخدر در مهمترین برنامه کلان کشوری یعنی برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور لحاظ شود.

بر اساس بند ز ماده ۹۷ این سند، سیاست های کلی نظام در بخش مبارزه با مواد مخدر متکی بر پنج محور گردیده است.

در محور اول تاکید بر "اتخاذ راهکارهای پیشگیرانه به عنوان مهمترین و مؤثرترین قدم در مقابل تهدیدات و آسیب های ناشی از مواد مخدر و انواع روان گردان با بهره گیری از کلیه منابع و امکانات بخش دولتی و عمومی" می باشد.

بنابر محور دوم "کلیه فعالیت ها و اقدامات غیر قانونی مرتبط با مواد مخدر و انواع روان گردان از قبیل کشت، تولید، ورود، صدور، ترانزیت، نگهداری و مصرف مواد

مذکور جرم محسوب می شود." و تاکید می گردد که لازم است "در راستای ریشه کنی این گونه فعالیت ها، مقابله فراگیر و قاطع به عمل آید." مهار و کنترل مواد مخدر، با هدف از بین بردن انگیزه تولید، توزیع و مصرف غیر قانونی از دیگر محورهای سیاست های کلی نظام در بخش مبارزه با مواد مخدر است که باید از طریق "حفظ ابتکار عمل، تمرکز در امور قضایی و اطلاعاتی و انتظامی، افزایش میزان اثربخشی قانون و مجازات ها و تناسب بخشیدن بین جرایم و مجازات ها، این عملیات روانی بر علیه شبکه های سازمان یافته و عناصر اصلی تولید و قاچاق مواد مخدر و انواع روان گردان" حاصل شود.

در سیاست های کلی نظام که محور اصلی آن "پیشگیری از اعتیاد" است در عین حال به ضرورت "فراهم ساختن امکان تشخیص، درمان و بازتوانی مؤثر، جامع و فراگیر برای مبتلایان به مواد مخدر و انواع روان گردان جلوگیری از گرایش به مصرف سایر مواد مخدر مرتبط توجه شده است و گسترش همکاری های بین المللی با رعایت منافع ملی به منظور بهره گیری از امکانات و تجارب کشورهای دیگر در راستای تحقق سیاست های مبارزه با مواد مخدر و انواع روان گردان ضرورتی اساسی دانسته شده است.

برای دستیابی به اهداف چشم انداز توسعه کشور در بخش مبارزه با مواد مخدر و اعتیاد، همچنین ویژگیهایی مشخص شده است که از جمله آنها می توان به جامعه "امن و بهره مند از امنیت اجتماعی و قضائی، متکی بر سهم برتر منابع انسانی و سرمایه اجتماعی در تولید ملی، سلامت، رفاه و تامین اجتماعی و دارای نهاد مستحکم خانواده بدور از فساد و ... اشاره کرد.

با توجه به موقعیت ژئوپلیتیکی ایران و همسایگی با دو کشور بزرگ تولید کننده خشخاش در جهان یعنی افغانستان (۲۴) و پاکستان و قرار گرفتن در مسیر ترانزیت و قاچاق مواد مخدر با هزینه کم از ایران به سمت کشورهای اروپایی و سایر کشورهای مصرف کننده، توجه به کنترل و کاهش پدیده اعتیاد به موادمخدر از طریق پیشگیری اولیه "اطلاع رسانی و آگاه سازی"، پیشگیری دوم "درمان" و پیشگیری سوم "بازتوانی و کاهش آسیب" و مبارزه با قاچاق آن، در سند "باید" ی دانسته شده که به عنوان "محور و اولویت اساسی" در برنامه ریزی کلان کشور و برنامه های توسعه مورد توجه جدی قرار گیرد.

در توضیح این "باید" و لزوم و اهمیت آن، در سند گفته شده است: وجود نیروی انسانی کارآمد و برخوردار از سلامت، مهمترین مؤلفه توسعه پایدار و متوازن در هر جامعه ای از جمله کشور ایران محسوب می گردد. اجرای برنامه های پیشگیری اولیه از اعتیاد به منظور ارایه اطلاعات و آگاه سازی مناسب و به موقع آحاد جامعه بالاخص جوانان (با توجه

به کاهش سن اعتیاد در جامعه و بالا بودن جمعیت جوان) و خانواده ها می تواند در تربیت نسل سالم به عنوان سرمایه اجتماعی و انسانی کشور نقش بسزایی داشته باشد.

یکی از وظایف دولت جمهوری اسلامی ایران بر طبق اصل دهم قانون اساسی، "پاسداری از قداست خانواده و استواری روابط خانوادگی" می باشد. اعتیاد به مواد مخدر می تواند دولت را در انجام این "وظیفه" با چالش های جدی مواجه نماید کما اینکه، درحال حاضر یکی از مهمترین علل زمینه ساز و مؤثر در بروز پدیده طلاق، اختلافات و تزلزل خانوادگی و خشونت، معضل اعتیاد می باشد و به این ترتیب می توان نتیجه گرفت که کاهش پدیده اعتیاد می تواند بنیادی ترین نهاد اجتماعی هر جامعه یعنی خانواده را استحکام بیشتری ببخشد و موجب ارتقای امنیت انسانی مردم شود.

از طرف دیگر، درمان به موقع و تخصصی افرادی که به هر دلیلی به مواد مخدر گرایش پیدا کرده اند، می تواند دولت را در رسیدن به اهداف چشم انداز توسعه کمک نماید، زیرا درمان معتادین می تواند از گسترش بیماریهای واگیردار از قبیل ایدز، هپاتیت و سایر بیماریهایی که سلامت جامعه و امنیت انسانی را به خطر می اندازد، جلوگیری کند و زمینه بازگشت سرمایه های انسانی به چرخه روابط کار و تولید را فراهم آورد.

بر اساس آمار ستاد مبارزه با مواد مخدر، در حال حاضر بیش از ۷۰ درصد زندانی های ایران را افرادی تشکیل می دهند که بطور مستقیم یا غیر مستقیم در زمینه مواد مخدر مرتکب جرم شده اند. باور بر این است که بازگشت معتادین به زندگی سالم همچنین می تواند از گسترش سایر جرائم و آسیب های اجتماعی جلوگیری کند و ضریب امنیت انسانی و اجتماعی را افزایش دهد.

برای داشتن جامعه ای امن و بهره مند از امنیت انسانی و اجتماعی، همچنین باید "مقابله با عرضه" در هر شکلی از تولید، ورود، توزیع و ترانزیت، بطور جدی مورد توجه و عمل قرار گیرد. چنین امری ضمن اینکه می تواند خود زمینه ای برای پیشگیری از اعتیاد و کاهش سرانه هزینه های درمان افراد جامعه گردد، مخارج دولت را در زمینه بررسی و رسیدگی پرونده ها در دادگاه ها و نگهداری زندانیان و سرپرستی (مستقیم و غیر مستقیم) خانواده های آن ها که تماماً از بیت المال و درآمدهای عمومی پرداخت می شود، پایین می آورد. (۲۵)

بر اساس رویکرد جدید ستاد مبارزه با مواد مخدر برنامه پیشگیری از اعتیاد سال آینده برای همه جمعیت سالم ۶۸ میلیونی کشور به اجرا در می آید و این برنامه به همه گروههای هدف از جمله دانش آموزان، دانشجویان، زندان ها و محیط های کارگری تسری پیدا خواهد کرد. در این راستا دستگاههای فرهنگی در سند توسعه فرابخشی مبارزه با مواد

مخدر موظف شده اند که با استفاده از ظرفیت کانون های فرهنگی و هنری، فرهنگسراها، پایگاههای بسیج، مساجد و ... نسبت به مبارزه فرهنگی گسترده با اعتیاد اقدام کنند. همچنین بایستی با استفاده از ظرفیت های مردمی و بهره گیری از مشارکت نهادهای مردمی زمینه نفرت عمومی از مواد مخدر را فراهم کرد ناگفته پیداست که نقش و وظیفه خانواده و نخبگان و فرهیختگان جامعه در این باره بیش از سایرین است (۲۶).

بررسی پیشینه قانونگذاری در زمینه جرایم مواد مخدر حاکی است که قانونگذار از سال ۱۲۸۹ شمسی با تصویب قانون تحدید تریاک رسماً مبارزه با جرایم مواد مخدر را آغاز کرده است. از آن هنگام تا به امروز قوانین و مقررات متعددی در این باره تصویب و اجراء شده است. سیاست جنایی قانونگذار در این قوانین و مقررات عموماً تا سال ۱۳۷۶ شمسی دارای رویکرد صرفاً کیفری "پیشگیری واکنشی" بوده است. اما با تدوین قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر و الحاق موادی به آن در سال ۱۳۷۶ برای اولین بار سیاست جنایی متحول گردید و تحت تأثیر مطالعات و دستاوردهای جرم شناختی مبارزه با این گونه جرایم از رهگذر تأسیس ستاد مبارزه با مواد مخدر با رویکردی غیر کیفری "پیشگیری کنشی" به پیشگیری از جرایم مواد مخدر نگرست. ماده ۳۳ این قانون مقرر می دارد؛ "به منظور پیش گیری از اعتیاد و مبارزه با قاچاق مواد مخدر از هر قبیل: اعم از تولید، توزیع، خرید و فروش و استعمال آنها و نیز موارد دیگری که در این قانون ذکر شده است، ستادی به ریاست رئیس جمهوری تشکیل و کلیه عملیات اجرائی و قضائی و برنامه های پیش گیری و آموزش عمومی و تبلیغ علیه مواد مخدر در این ستاد متمرکز خواهد بود" بر اساس تبصره ۲ همین قانون برای پیشگیری از ارتکاب جرایم مواد مخدر، دولت موظف است هر سال بودجه ای برای این امر اختصاص دهد. ماده ۲۹ اصلاحی مورخ ۸۶/۸/۱۷ این قانون نیز مقرر داشته است که "به منظور تأمین اهداف طرح ملی مبارزه با مواد مخدر دولت اعتبار مورد نیاز برای اجرای برنامه های مصوب ستاد مبارزه با مواد مخدر را تحت همین عنوان سالانه در لایحه بودجه کل کشور منظور نماید".

بر اساس ماده ۲۹ آیین نامه اجرایی قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر و الحاق موادی به آن مصوب ۸۶/۸/۱۷ و در اجرای ماده ۳۳ قانون اصلاح مبارزه با مواد مخدر، کمیته های تخصصی تحت عناوین آموزش عمومی، پیشگیری و درمان و بازپروری، تبلیغات و مقابله با عرضه و ... توسط دبیرخانه ستاد ایجاد خواهد گردید. همچنین ماده ۴ این آیین نامه در اجرای ماده ۱۵ قانون مزبور اشعار داشته است که کلیه مراکز درمانی، پزشکان و کلینیک های خصوصی که دارای اجازه ترک اعتیاد معتادین از سوی وزارت بهداشت و درمان می باشند می توانند نسبت به درمان معتادین اقدام نمایند.

نتیجه گیری

امنیت انسانی مفهوم اصلی خود را از برنامه توسعه سازمان ملل متحد گرفته است. این مفهوم شامل وضعیتی است که افراد بشر از آسیب های اجتماعی بویژه نا امنی و تهدید زندگی روزمره مصون نگه داشته شوند. معضل مواد مخدر و اعتیاد به آن ریشه اخلاق و صداقت و پاکدامنی را در جامعه می سوزاند و ره آورد آن فساد است. این فساد منجر به از هم گسیختگی نهاد خانواده و در نتیجه نگرانی و نا امنی شهروندان و کاهش امنیت انسانی آنان از این بُعد می گردد. با توجه به موقعیت ژئوپلیتیکی کشورمان و این که گزارش سال ۲۰۰۸ دفتر مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد (UNDOC) حاکی است کشت تریاک در کشور همجوار، افغانستان کماکان افزایش داشته است. از این رو به نظر می رسد برای رویارویی با تبعات وخیم آن در کشور و ارتقای امنیت انسانی، اتخاذ سیاست جنایی پیشگیرانه منسجم در پرتو استفاده از دستاوردهای جرم شناختی با رویکردی فرابخشی و همکاری نهادهای دولتی و جامعه مدنی از رهگذر ستاد مبارزه با مواد مخدر و کنوانسیون بین المللی ۱۹۸۸ وین و همچنین بند ز ماده ۹۷ قانون برنامه چهارم توسعه و ماده ۳۳ قانون اصلاح مبارزه با مواد مخدر و ماده ۲۹ آیین نامه اجرایی آن مصوب ۸۶/۸/۱۷ ضروری و حیاتی است.

منابع

- ۱- فرهنگ عمید، انتشارات جاویدان.
- ۲- قرآن کریم، بقره ۱۲۶، ابراهیم ۳۵، عنکبوت ۶۷، قصص ۵۷، قریش ۴۳.
- ۳- عطایی، محمد آصف، امنیت و حوزه های آن در قرآن کریم. سایت پاشگاه اندیشه به نقل از روزنامه کیهان.
- ۴- افزایش امنیت انسانی و حفظ حقوق شهروندی، کارگروه جامعه ایمن ارسنجان، شبکه بهداشت و درمان ارسنجان.
- ۵- قاسمی، محمد علی، امنیت انسانی، فصلنامه مطالعات راهبردی شماره ۳۰ زمستان ۱۳۸۴.
- 6- Amore secure word: our shared responsibility
مترجم: انجمن ایرانی مطالعات سازمان ملل متحد- امیر ساعد وکیل، پوریا عسکری. ناشر مرکز اطلاعات سازمان ملل متحد در تهران- چاپ اول- خرداد ۱۳۸۴.
- 8- www.unidir.org/ human security
- 8- www.cusa.uci.edu/ human security
- 9- www.mashal.org/ امنیت انسانی
- 10- www.wikipedia.org/ human security
- ۱۱- دری نجف آبادی، دادستان کل کشور، ضرورت تشریک مساعی به منظور مقابله با جرایم سازمان یافته، سایت دادستانی کل کشور.

- ۱۲- فرهنگ فارسی نوین، احمد دانشگر، انتشارات حافظ نوین.
- ۱۳- نجفی ابرندآبادی، علی حسین، تقریرات درس جرم شناسی نظری، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۹
- ۱۴- نیازپور، امیر حسن، پیشگیری از بزهکاری، مجله حقوق دادگستری شماره ۴۵، ۱۳۸۲ و شماره ۴۸ و ۴۹، ۱۳۸۳.
- ۱۵- نجفی ابرندآبادی، علی حسین، درآمدی به جنبه های مختلف سیاست جنایی در قبال مواد مخدر، مجموعه مقالات همایش بین المللی علمی- کاربردی جنبه های مختلف سیاست جنایی، ص ۲۵.
- ۱۶- می ری دلماس- مارتی، نظام های بزرگ سیاست جنایی، ترجمه دکتر علی حسین نجفی ابرندآبادی، نشر میزان- جلد نخست، ۱۳۸۱، ص ۲۳.
- ۱۷- لازرژ، کریستین، درآمدی به سیاست جنایی، برگردان دکتر علی حسین نجفی ابرندآبادی، نشر میزان، ۱۳۸۲، ص ۱۷.
- ۱۸- نجفی ابرندآبادی، علی حسین، سیاست جنایی سازمان ملل متحد، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۱۸، سال ۷۵، ص ۲۸۷.

19- International Narcotics control board= INCB

20- united Nation international Drug control of program=UNDCP

- ۲۱- اسعدی، سید حسن، آشنایی با کنواسیون های بین المللی درباره مواد مخدر با تأکید بر کنواسیون ۱۹۸۸ وین، گزیده مقالات علوم جنایی، کمیته معاضدت قضایی ستاد مبارزه با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد در ایران، جلد نخست، ۱۳۸۴، ص ۳۹۹.
- ۲۲- گودرزی بروجردی، محمد رضا، سیاست جنایی قضایی، معاونت حقوقی و توسعه قوه قضائیه، مرکز مطالعات توسعه قضایی، انتشارات سلسبیل، ۱۳۸۴، ص ۸۷ و ۸۲.
- ۲۳- دادستان کل کشور، ۴۵ درصد زندانیان کشور زندانی مواد مخدر هستند، ۸۷/۵/۱۰، پایگاه هم اندیشی یاران انقلاب اسلامی.

۲۴- بنا به گزارش سال ۲۰۰۸ دفتر مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد (UNDOC) کشت تریاک در سال ۲۰۰۷ در افغانستان کماکان افزایش داشته است و بویژه در جنوب افغانستان تولید آن بیشتر بوده است. این گزارش حاکی است در کشورهای در حال توسعه میزان مصرف مواد مخدر شیمیایی مانند آمفتامین و اکستاسی (روان گردان) نیز رو به افزایش بوده است.

2008 www.humansecuritygateway.info/documents/UNDOC
worlddrugreport

۲۵- نگاه سند برنامه چهارم توسعه به اعتیاد و مواد مخدر، ۸۶/۸/۱۹، مرکز ملی مطالعات اعتیاد، دانشگاه علوم پزشکی تهران.

۲۶- دفتر آموزش و فرهنگ پیشگیری از آسیب های اجتماعی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، به نقل از سرپرست گروه مشاوران ستاد مبارزه با مواد مخدر، (www.Behjoo.ir).